

Anni Saali

**MUSTA HUUMORI LUCIA BERLININ
NOVELLEISSA ”DR. H. A. MOYNIHAN”,
”TIGER BITES” JA ”MAMA”**

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Joulukuu 2019

TIIVISTELMÄ

Anni Saali: Musta huumori Lucia Berlinin novelleissa ”Dr. H. A. Moynihan”, ”Tiger Bites” ja ”Mama”
Kandidaatintutkielma
Tampereen yliopisto
Kirjallisuustieteen tutkinto-ohjelma
Joulukuu 2019

Tutkielmassani tarkastelen mustaa huumoria Lucia Berlinin novelleissa ”Dr. H. A. Moynihan”, ”Tiger Bites” ja ”Mama”. Kaikki kolme novellia on julkaistu postuumisti kootussa novellikokoelmassa *A Manual for Cleaning Women. Selected Stories* (Berlin 2015). Novellit on kuitenkin julkaistu ensimmäisen kerran jo 1980–1990-luvuilla: ”Dr. H. A. Moynihan” novellikokoelmassa *Phantom Pain* (Berlin 1984), ”Tiger Bites” novellikokoelmassa *Homesick* (Berlin 1990) ja ”Mama” novellikokoelmassa *Where I Live Now* (1999). Novellit olen valinnut sillä perusteella, että niissä hyödynnetään erilaisia mustan huumorin keinoja, jotta voin muodostaa mahdollisimman kattavan kuvan Berlinin tavasta rakentaa mustaa huumoria. Tutkielmani tarkoituksena on siis tarkastella mustan huumorin rakentumista valituissa novelleissa ja tutkimuskysymykseni ovat: Onko novelleissa mustaa huumoria? Mitä mustan huumorin keinoja novelleissa käytetään? Millä tavoin musta huumori rakentuu? Mikä tekee novellien huumorista mustaa?

Novelli ”Dr. H. A. Moynihan” käsittelee kertojan kokemusta lapsena, jolloin hän avusti hammaslääkäri-isoisäänsä tämän työssä. Novelli ”Tiger Bites” kertoo sukutapaamisesta ja kertojan käynnistä meksikolaisen syrjäkadun aborttiklinikalla. Novelli ”Mama” keskittyy siskojen väliseen äidin muistelemiseen. Valituille novelleille on yhteistä vakavien ja jopa tabuaiheiden käsittely. Lähestyn tutkimusaineistoa Mathew Winstonin määrittelemien mustan huumorin keinojen kautta hyödyntäen inkongruenssiteoriaa. Mustan huumorin keinoja tarkastelemalla osoitan, miten musta huumori novelleissa rakentuu. Käsitteelen myös groteskin mustan huumorin käsitettä, sillä se on kyseisissä novelleissa keskeinen mustan huumorin tyyppi, jossa huumorin keskiöön nousee ihmisruumis ja sen eritteet.

Mustan huumorin keinoista novellit hyödyntävät pääasiassa lukijan odotusten rikkomista ja huumorin ja mustan aineksen yhdistelyä. Molemmat näistä keinoista ilmentävät inkongruenssia ja pyrkivät tuottamaan lukijassa häiriintymisen tunnetta. Inkongruenssi on siis keskeinen mustan huumorin rakentumiselle. Novelleista on myös löydettävissä ilmeisten mahdottomuuksien esittämistä totena, mikä ilmenee novelleissa lähinnä liioitteluna ja keinona kyseenalaistaa sosiaalisia konventioita. Huomionarvoista on myös se, että novelleissa ilmenevä musta huumori on usein tyyliltään groteskia eli huumorin keskiössä on ihmisruumis, mutta ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa. Mustaksi novelleissa esiintyvän huumorin tekevät siis sekä groteskit piirteet, että novellin sävyn tai tunnelman rikkominen.

Avainsanat: inkongruenssi, musta huumori, groteski, Lucia Berlin

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisällys

1	Johdanto	1
2	Teoria	3
2.1	Musta huumori	3
2.2	Inkongruenssiteoria	4
2.3	Mustan huumorin keinot	5
3	Mustan huumorin rakentuminen	7
3.1	Huumorin ja mustan aineksen yhdistely	7
3.2	Ilmeiset mahdottomuudet	9
3.3	Lukijan odotusten rikkominen	10
3.4	Groteski musta huumori	13
4	Johtopäätökset	15
	Lähteet	17

1 Johdanto

Seuraavat sanat löytyvät Lucia Berlinin novellista ”Silence”: ”I don’t mind telling people awful things if I can make them funny.” (Berlin 2015, 320). Tämä lause tiivistää tutkimukseni lähtökohdan eli mustan huumorin, jossa hauskuus ja kauheus yhdistyvät. Tutkimukseni tarkoituksena on siis tarkastella mustaa huumoria Berlinin novelleissa ”Dr. H. A. Moynihan”, ”Tiger Bites” ja ”Mama”. Mustaan huumoriin keskittyminen sopii tutkimusaineistooni hyvin, sillä novellit ovat vakavasävyisiä ja synkkiä, mutta niissä pilkahtelee jatkuvasti myös huumoria. Tästä kertoo edellä mainittu lainauskin. Berlinin novellien mustasta huumorista ei ole tehty aikaisempaa tutkimusta, minkä vuoksi novellien mustan huumorin tarkastelu on tutkimuksen kannalta mielekästä. Huumoria on myös tutkittu suhteellisen vähän suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa, ja etenkin tuoretta tutkimusta ei juurikaan ole, kuten Maria Laaksokin (2014, 8) nostaa esille huumoria käsittelevässä väitöskirjassaan. Sitäkin vähemmän on suomalaisessa kirjallisuudentutkimuksessa tutkittu nimenomaan mustaa huumoria, joten myös tästä syystä musta huumori on tutkimuksen kannalta kiinnostava näkökulma.

Tutkimusaineistoni olen rajannut kolmeen novelliin. Novelli ”Dr. H. A. Moynihan” on julkaistu ensimmäisen kerran novellikokoelmassa *Phantom Pain* (Berlin 1984), tässä novellissa kertoja on lapsi, joka avustaa hammaslääkäri-isoisäänsä tämän työssä. Novelli ”Tiger Bites” on ilmestynyt ensimmäisen kerran novellikokoelmassa *Homesick* (Berlin 1990), ja se käsittelee kertojan sukutapaamista ja käyntiä meksikolaisen syrjäkadun aborttiklinikalla. Novelli ”Mama” taas on julkaistu ensimmäisen kerran novellikokoelmassa *Where I Live Now* (Berlin 1999), ja se keskittyy siskojen väliseen äidin muisteleamiseen. Novellien aiheet ovat siis hyvin erilaisia, mutta niille on yhteistä vakavien ja jopa tabuaiheiden käsittely. Novellit olen kuitenkin valinnut sillä perusteella, että niissä hyödynnetään erilaisia mustan huumorin keinoja, jotta voin muodostaa kattavan kuvan Berlinin tavasta rakentaa mustaa huumoria. Tutkielmani tarkoituksena on siis tarkastella mustaa huumoria valituissa novelleissa ja tutkimuskysymykseni ovat: Onko novelleissa mustaa huumoria? Mitä mustan huumorin keinoja novelleissa käytetään? Millä tavoin musta huumori rakentuu? Mikä tekee novellien huumorista mustaa?

Tutkimukseni teoreettisena lähtökohtana hyödynnän huumorin tutkimuksessa paljon käytettyä inkongruenssiteoriaa sekä Mathew Winstonin määrittelemiä mustan huumorin keinoja. Lisäksi

hyödynnän Harold Bloomin ja Winstonin käyttämää groteskin mustan huumorin käsitettä, koska groteskit piirteet nousevat novelleissa selvästi esille. Groteskin käsite toimii myös apuna havainnollistamassa sitä, miksi novelleissa esiintyvää huumoria voidaan pitää nimenomaan mustana. Luvussa 2 aloitan tutkimukseni tarkastelemalla mustan huumorin käsitettä, inkongruenssiteoriaa sekä mustan huumorin keinoja. Luvussa 3 tarkastelen mustan huumorin rakentumista erittelemällä novelleissa esiintyviä mustan huumorin keinoja, ja lopuksi luvussa 4 kokoan yhteen tutkimukseni päähavainnot.

2 Teoria

Aloitan tutkimukseni tarkastelemalla mustan huumorin käsitettä. Tämän jälkeen käsittelen yhtä huumorin tutkimuksen pääteoriaa eli inkongruenssiteoriaa. Tämän luvun lopuksi esittelen vielä neljä mustan huumorin keinoja, joita myöhemmin sovellan tutkimusaineistooni.

2.1 Musta huumori

Mustaa huumoria voidaan pitää huumorin alakäsitteenä. Ei kuitenkaan ole olemassa mitään yhtä konsensusta siitä, mitä musta huumori on, aivan kuten ei ole yksimielisyyttä siitä mitä huumori on. Mustaa huumoria on esimerkiksi liitetty vahvasti Pohjois-Amerikan 1960-luvun kirjallisuuteen, kuten esimerkiksi Max Schulz teoksessaan *Black Humor Fiction of the Sixties* (1973) (Bloom 2015, 80–83). Tämän tyylinen, tiettyyn aikaan ja paikkaan sidonnainen, mustan huumorin määrittely ei kuitenkaan ole hedelmällinen tässä tapauksessa. Sen sijaan nostan esille André Bretonin kuvauksen mustasta huumorista:

”Black humor is hemmed in by too many things, including stupidity, skeptical sarcasm, light-hearted jokes ... (the list is long). But it is the mortal enemy of sentimentality, which seems to lie perpetually in wait – sentimentality that always appears against a blue background – and of a certain short-lived whimsy, which too often passes itself off as poetry, vainly persists in inflicting its outmoded artifices on the mind, and no doubt has little time left in which to lift toward the sun, from amid the poppy seeds, its crowned crane’s head.” (Breton 1997, xix.)

Bretonin käsityksen mukaan musta huumori on siis sentimentaalisuuden verivihollinen. Winston (1972, 270) tulkitsee Bretonin määritelmän tarkoittavan sitä, että musta huumori ei ole Bretonin mukaan mikään tietty genre, vaan sen tarkoituksena on hyökätä ironisella ja pistävällä älykkyydellä sentimentaalisuutta, sosiaalisia konventioita ja absurdia universumia vastaan. Myös Mäkinen (2004, 59) korostaa, että musta huumori ei tunnusta mitään tiettyä käsitystä todellisuudesta, minkä vuoksi yhteiskunnan arvot ja itsestäänselvyydetkin voidaan asettaa naurunalaiseksi.

Termiä musta huumori on käytetty myös kuvaamaan muun muassa groteskia, sairasta, ironista, satiirista, absurdia, fantastista ja makaaberia. (Bloom 2015, 80). Bloomin (2015, 91) mukaan mustalla huumorilla on kuitenkin vain viisi erilaista tyyppiä (modes), jotka ovat satiirinen,

ironinen, groteski, absurdi ja parodinen. Winstonin (1972, 277) mukaan näistä keskeisimmät ovat absurdi ja groteski musta huumori. Näistä tyypeistä käsittelen groteskia mustaa huumoria, koska groteskit piirteet nousevat tutkimusaineistossani vahvasti esille. Groteskiin yhdistettynä mustassa huumorissa keskiöön nousevat siis ihmisruumis ja sen kaikenlainen vääristeleminen ja silpominen (Bloom 2010, 94; Winston 1972, 282). Keskeistä on myös ruumiintoimintojen ja tarpeiden sekä ruumiin eritteiden kuvailu (Perttula 2015, 251). Mustaa huumoria voi siis esiintyä hyvinkin erilaisissa teksteissä, ja se mikä asetetaan naurunalaiseksi, vaihtelee sen mukaan, millaisin muihin piirteisiin musta huumori yhdistetään.

2.2 Inkongruenssiteoria

Huumorin tutkimuksessa on usein jaoteltu kolme huumorin teoriaa: huojennusteoria (the relief theory), ylemmyysteoria (the superiority theory) ja inkongruenssiteoria (the incongruity theory) (Morreall 1983; Bloom 2015; Critchley 2002). Tässä tutkimuksessa keskityn inkongruenssiteoriaan, koska se soveltuu parhaiten nimenomaan kirjallisuudentutkimuksella. Inkongruenssiteorian avulla voidaan näet tarkastella sitä, miten ja minkälaisista aineksista huumori rakentuu (Laakso 2014, 11). Mutta mitä inkongruenssiteorialla sitten tarkoitetaan? Morreallin (2009, 10–11) mukaan inkongruenssiteoriat lähtevät siitä ajatuksesta, että ihmiskokemus toimii opittujen mallien mukaisesti, ja kun jokin horjuttaa näitä oletuksia, olemme tekemisissä inkongruenssin kanssa. Huumori syntyy siis siitä, kun lukijan odotuksiin ei vastata tai niitä rikotaan (Morreall 2009, 11; Critchley 2002, 3).

Morreall (2009, 73) korostaa kuitenkin, että inkongruenssi ei ole vain huumorille keskeinen, vaan myös traaginen, groteski, makaaberinen, kauhistuttava, kummallinen ja fantastinen voivat hyödyntää inkongruenssia. Inkongruenssi voi aiheuttaa pelkoa tai inhoa, kun se on yhdistettynä esimerkiksi groteskiin tai kauhistuttavaan. Morreall väittää, että inkongruenssi ei tällöin aiheuta naurua ja huvituksesta puuttuu leikillisuus. (Morreall 2009, 73.) Juuri tästä syystä inkongruenssiteoria asettuu mielenkiintoiseen valoon tutkittaessa mustaa huumoria, sillä juuri pelko, inho, groteski, traagisuus ja kauhistuttava ovat kaikki kategorioita, joista musta huumori voi ammentaa. Mustassa huumorissa naurun ja huvituksen kohde löytyykin esimerkiksi groteskista tai kauhistuttavasta. Koska inkongruenssi voidaan siis yhdistää sekä huumoriin, että edellä mainittuihin kategorioihin, inkongruenssiteoria on mielekäs lähtökohta mustan huumorin tutkimukselle.

Myös Bloom (2015, 90–91) nostaa esille inkongruenssin mustalle huumorille välttämättömänä piirteenä. Bloomin mukaan inkongruenssia voidaan siis pitää mustan huumorin perustana, koska musta huumori yhdistää huumoria materiaaliin, joka ei lähtökohtaisesti ole humoristista. Mustan huumorin tarkoituksena ei ole kuitenkaan shokeerata, vaikka aiheet eivät ole koomisia tai humoristisia. (mt, 90–91.) Sen sijaan musta huumori aiheuttaa yleisössään häiriintymisen tunnetta (sense of disorientation) ja ajaa yleisöä samaan hämmentävään ja ongelmalliseen asemaan kuin hahmojaan (Winston 1972, 284). Tämä häiriintymisen tunne nousee sekä Bloomilla että Winstonilla tärkeäksi mustan huumorin piirteeksi. Myös Winstonin määrittelemät mustan huumorin keinot, joita käsittelen seuraavaksi, pohjautuvat siihen.

2.3 Mustan huumorin keinot

Winston (1972, 275–277) määrittelee neljä mustan huumorin keinoa, joiden pyrkimyksenä on häiritä yleisöä:

1. Nopea vuorottelu humoristisen ja mustan aineksen (blackness) välillä, ja niiden yhdistely siten, ettei yleisö voi reagoida pelkästään toiseen yksinään.
2. Esittää jokin ilmeinen mahdottomuus totena. Yleensä liittyen kuvattuun maailmaan, joka on outo mutta esitetty äärimmäisen selkeästi.
3. Yleisön ja hahmojen etäisyyden muuttaminen siten, että yleisön odotuksia rikotaan. Eli kun yleisö on valmis tuntemaan esimerkiksi sympatiaa hahmoa kohtaa, hahmo käyttäytyykin naurettavasti, ja kun yleisö odottaa naurettavuutta, hahmo onkin vakava.
4. Etäännyttää yleisönsä ja hämmentää yleisön reaktioita muistuttamalla omista keinoistaan, eli rikkomalla illuusion itsenäisestä fiktiivisestä maailmasta.

Kuten voimme huomata, nämä mustan huumorin keinot lähenevät inkongruenssiteoriaa. Etenkin ensimmäinen ja kolmas mustan huumorin keino, eli yleisön häiritseminen ristiriitaisia aineksia yhdistelemällä ja odotuksia rikkomalla, on hyvin lähellä inkongruenssiteorian ydintä. Nämä neljä keinoa voivat esiintyä mustan huumorin tyypistä riippumatta, eli niitä voi hyödyntää niin groteski kuin myös absurdi musta huumori (Winston 1972, 277). Mustan huumorin hyökkäävän, riidanhaluisen ja nihilistisen luonteen vuoksi yleisö voidaan asettaa naurunalaiseksi näitä keinoja hyödyntämällä. Musta huumori voidaan kuitenkin nähdä myös vapauttavana, koska sen avulla voidaan tunnustaa elämän kivut ja pelot, mutta nousta niiden

yläpuolelle. (mt, 270–277.) Mustassa huumorissa yhdistyy siis sekä humoristisia että synkkiä aineksia, joiden tarkoituksena kuitenkin ei ole ilkkua, vaan tunnustaa elämän kurjat puolet.

Seuraavassa luvussa tutkin mustaa huumoria Berlinin novelleissa ”Dr. H. A. Moynihan”, ”Tiger Bites” ja ”Mama”, hyödyntämällä inkongruenssiteoriaa sekä edellä mainittuja Winstonin määrittelemiä mustan huumorin keinoja. Lisäksi tarkastelen groteskia mustaa huumoria, koska se nousee novelleissa keskeisimmäksi mustan huumorin tyypiksi.

3 Mustan huumorin rakentuminen

Seuraavaksi pyrin osoittamaan, mustan huumorin keinoja eritellen, että Berlinin novelleissa esiintyy mustaa huumoria ja tarkastelemaan sitä, miten musta huumori rakentuu novelleissa. Tarkastelu on jaoteltu Winstonin mustan huumorin keinojen jaottelua mukailleen siten, että aloitan tarkastelemalla humoristisen ja mustan aineksen yhdistelyä, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan ilmeisten mahdottomuuksien esiintymistä ja odotusten rikkomista novelleissa. Neljättä Winstonin mainitsemaa mustan huumorin keinoa en tule käsittelemään, koska tutkimusaineistossani ei tätä keinoa käytetä. Hyödynnän Winstonin tekemään jaottelua sen käytännöllisyyden vuoksi, vaikka mustan huumorin keinot voivatkin esiintyä myös samanaikaisesti tekstissä. Lopuksi käsitelen vielä groteskia mustaa huumoria, sillä myös se nousee valitsemissani novelleissa esille ja vaatii siten lähempää tarkastelua.

3.1 Huumorin ja mustan aineksen yhdistely

Ensiksi tarkastelen Berlinin novelleja Winstonin (1972, 275) ensimmäisen mustan huumorin keinon avulla. Tarkastelun kohteena on siis nopea vuorottelu humoristisen ja mustan aineksen välillä. Musta on tässä yhteydessä vertauskuvallinen käsite, joka tarkoittaa kaikkea synkkää, traagista, vakavaa, kauheaa, tabua ja groteskia. Inkongruenssiteorian valossa tätä humoristisen ja mustan aineksen vaihtelua voitaisiin nimittää myös inkongruentiksi yhdistelyksi. Inkongruentilla yhdistelyllä tarkoitetaan sellaisten elementtien tai kategorioiden yhdistelyä, joka on jollain tapaa poikkeavaa, ristiriitaista tai poissulkevaa (Perttula 2015, 257). Huumorin ja mustan aineksen yhdistelmää voidaan siis pitää lähtökohtaisesti inkongruenttina. Inkongruenssia voidaan pitää mustan huumorin elinehtona, joten aloitan novellien tarkastelun tästä mustan huumorin keinosta, jotta voidaan ylipäätään todeta, että tarkastelun alla olevissa novelleissa esiintyy mustaa huumoria.

Seuraava lainaus on novellista ”Dr. H. A. Moynihan”, jota edeltää pitkä ja yksityiskohtainen kuvaus siitä, kun kertoja repii isoisänsä hampaita irti, jotta isoisä saisi uudet tekohampaansa paikalleen:

The towel in his mouth was soaked crimson now. I dropped it on the floor, shoved a handful of tea bags into his mouth and held his jaws closed. I screamed. Without any

teeth, his face was like a skull, white bones above the vivid bloody throat. Scary monster, a teapot come alive, yellow and black Lipton tags dangling like parade decorations. (DHAM, 14–15.)

Tässä voidaan huomata nopea vaihto mustasta aineksesta humoristiseen, kun isoisä kuvataan kauhistuttavaksi suu verisenä ja ilman hampaita, ja heti perään eläväksi teepannuksi, Lipton-teepussit paraatikoristeina. Jopa samassa lauseessa ilmaistaan isoisän kauhistuttava ulkomuoto ”scary monster” ja humoristinen ilmaisu ”a teapot come alive, yellow and black Lipton tags dangling like parade decorations”, näin ollen humoristista ja mustaa ainesta ei voida erottaa toisistaan, vaan ne on yhdistetty nimenomaan siten, että yleisön on reagoitava molempiin samanaikaisesti. Myös novellissa ”Tiger Bites” löytyy tätä humoristisen ja mustan aineksen nopeaa vaihtelua:

He did a quick pelvic exam on each woman, nodded, and then the old woman started packing each woman’s uterus with a ten-foot length of IV tubing, shoving it in, slowly, like stuffing a turkey. She wore no gloves, moved from one patient on to the next. Some of them cried out, as if in terrible pain. (TB,79.)

Tässä lainauksessa kuvataan abortin tekemistä, aloittaen kuvaamalla toimenpiteitä ja päättyen naisten koviin kipuihin. Toimenpidettä kuitenkin verrataan kuvausten välissä kalkkunan täyttämiseen ”shoving it in, slowly, like stuffing a turkey”, tämä on nopea vaihto humoristiseen ainekseen vakavan keskellä, joten yleisön on taas reagoitava molempiin samanaikaisesti. Edellä mainitut esimerkit omaavat myös groteskin mustan huumorin piirteitä, mitä käsittelen myöhemmin luvussa 3.4. Novelleista löytyy myös suoranaisia vitsejä, joissa on selkeästi ilmaistu, että tässä on nyt kyse huumorista kuten esimerkiksi novellissa ”Tiger Bites”:

“I used to think if a big old tiger bit off my hand and I went running up to my mother she’d just slap some money on the stump. Or make a joke ... ‘What’s that, the sound of one hand clapping?’ “ (TB, 75.)

Tässä musta huumori rakentuu siten, että ensiksi kuvataan tilanne, jossa vitsin kertominen asettuu todella synkkään tilanteeseen, eli jos kertojaa olisi lapsena purrut tiikeri niin hän olettaisi, että äidin reaktio olisi ollut lyödä rahaa käden tyngälle tai vitsailla yksikätsisyydestä. Vitsi ei siis ole pelkästään humoristinen, vaan sen avulla kerrotaan myös kertojan näkemys äidistään. Tämän ristiriitaisuuden vuoksi esimerkki ilmentää nimenomaan mustaa huumoria, koska kyseessä ei ole pelkästään humoristinen vitsi. Seuraavassa esimerkissä siskokset muistelevat äitiään novellissa ”Mama”:

“She hated the word *love*. She said it the way people say the word *slut*.”

“She hated children. I met her once at an airport when all four of my kids were little. She yelled ‘Call them off!’ as if they were a pack of Dobermans.” (M, 303.)

Lainauksessa äidin kerrotaan vihanneen lapsia sekä sanaa rakkaus. Sanat *love* eli rakkaus ja *slut* eli huora ovat rinnastettuina. Tässä tapahtuu niin ikään inkongruenttia yhdistelyä, koska esimerkissä rinnastetaan sanoja, jotka eivät yleensä ole rinnastettuina. Lasten rinnastaminen dobermannilaumaan sisältää myös sekä huumoria että mustaa ainesta, se kertoo äidin suhtautumisesta lapseen kuin koiriin, mutta huudahdus ”Call them off!” antaa asialle humoristisen sävyn.

Kaikista kolmesta novellista on siis löydettävissä useita esimerkkejä huumorin ja mustan aineksen yhdistelystä. Huumori ja musta aines vuorottelevat jopa yhden lauseen sisällä, tai humoristinen sävy syntyy lyhyestä ilmaisusta mustan aineksen keskellä. Mustan huumorin kannalta olennaista tässä yhdistelyssä on se, että se on nopeaa humoristisen ja mustan aineksen välillä, sillä tällöin yleisön on reagoitava sekä huumoriin että traagisuuteen samanaikaisesti. Mustan huumorin tavoitteena on aiheuttaa lukijalle häirinnän tunnetta, jota tämä nopea inkongruentti yhdistely novelleissa toteuttaa. Tämä mustan huumorin keino hyökkää myös sentimentaalisuutta vastaan, koska novelleissa käsitellään esimerkiksi kuolemaa ja itsemurhaa huumorin sävyttämänä.

3.2 Ilmeiset mahdottomuudet

Seuraavaksi tarkastelen Winstonin (1972, 275–276) toista mustan huumorin keinoa eli ilmeisten mahdottomuuksien esittämistä totena. Winston (1972, 275) liittyy ilmeiset mahdottomuudet vahvasti surrealistiseen tai outoon maailmaan ja epäluotettavaan kertojaan. Tarkastelun alla olevien novellien maailmat eivät kuitenkaan ole outoja, absurdeja tai surrealistisia. Ilmeisillä mahdottomuuksilla kuitenkin leikitellään, liittyen outoon ja absurdiin maailmaan, novellissa ”Mama” seuraavanlaisesti:

Our mother wondered what chairs would look like if our knees bent the other way. What if Christ had been electrocuted? Instead of crosses on chains, everybody’d be running around wearing chairs around their necks. (M, 303.)

Tämä esimerkki ei siis ilmennä varsinaisesti Winstonin määritelmän kaltaista mustan huumorin keinoa. Winstonin määritelmän mukaan kuvattu maailma olisi tässä tapauksessa sellainen, jossa polvet taipuvat toiseen suuntaan ja Jeesus on kuollut sähkötuolissa. Tämä lainaus siis vain

leikittelee sillä ajatuksella, että mitä jos nämä ilmeiset mahdottomuudet olisivatkin totta. Ei ole tietenkään mahdollista, että Jeesus olisi teloitettu sähkötuolissa, mutta ajatus ihmisistä juoksemassa tuolit kaulassa ristien sijaa saa naurettavia sävyjä. Tämä lainaus siis taistelee sosiaalisia konventioita vastaan, sillä se nostaa esille ajatuksen siitä kuinka tuntemamme maailma on absurdi ja sattumanvarainen ja kuinka sosiaaliset konventiot ovat sopimuksenvaraisia. Risti ei tunnu älyttömältä ajatukselta, miksi siis tuoli tuntuisi? Edellä mainitun esimerkin voidaan tulkita myös olevan lukijan vieraannuttamista, mutta siinäkin tapauksessa päämääränä on sosiaalisten konventioiden kyseenalaistaminen. Vieraannuttamisen ohella esimerkki ilmentää siis samalla myös mustaa huumoria, koska tabuaiheeseen liitetään naurettavia piirteitä.

Ilmeisten mahdottomuuksien esittämistä totena löytyy kuitenkin novelleista, myös ilman oudon tai absurdin maailman kanssa leikittelyä esimerkiksi ”Tiger Bites” novellissa: ”I had wanted just to come to the reunion and be happy, forget all about my troubles. Now they were worse, with my mother killing herself again, and Daddy not even coming.” (TB, 74.) Tässä esimerkissä esiintyy ilmeinen mahdottomuus ”my mother killing herself again” eli itsensä uudelleen tappaminen, ja se esitetään ikään kuin totena. Tässä tapauksessa mahdottomuuden ilmeneminen on kuitenkin liioittelua, joka toimii nimenomaan mustan huumorin keinona, sillä liioittelun aiheena on itsemurha.

Ilmeisiä mahdottomuuksia tai niillä leikittelyä esiintyy novelleissa kuitenkin vähän, eivätkä novellien kuvatut maailmat itsessään sitä ilmennä. Winstonin (1972, 276) mukaan tämä onkin sellainen mustan huumorin keino, joka ilmenee usein epäluotettavan kertojan kanssa. Novellien kuvatut maailmat eivät siis rakenna mustaa huumoria minkään outouden tai absurdiuden varaan, vaan musta huumori on hetkittäistä. Ilmeisiä mahdottomuuksia ei kuvata totena liittyen outoon tai absurdiin maailmaan, vaikka ajatuksella leikitellään novellissa ”Mama”. Tämä ajatuksella leikittely osoittaa kuitenkin sen, kuinka tämä mustan huumorin keino voi toimia tapana hyökätä sosiaalisia konventioita vastaan tai asettaa yhteiskunnan normit naurunalaiseksi.

3.3 Lukijan odotusten rikkominen

Winstonin (1972, 276–277) mainitsema kolmas mustan huumorin keino on yleisön ja hahmojen välisen etäisyyden muuttaminen. Tämän keinon tarkoituksena on saada yleisö nauramaan itselleen siten, että yleisö nauraa ensin jollekin hahmolle ja vasta sen jälkeen tajuaa itse

jakavansa saman ongelman hahmon kanssa. Yleisön odotuksia rikotaan myös siten, että kun yleisö on valmis kokemaan esimerkiksi sympatiaa hahmoa kohtaan, niin hahmo käyttäytyykin naurettavasti. Odotuksia voidaan rikkoa myös toisinpäin, eli kun yleisö odottaa jotakin naurettavaa, se saakin vakavaa. Tämä mustan huumorin keino on lähellä inkongruenssiteorian ydintä, koska yleisön odotuksia rikotaan ja se synnyttää yleisössä häiriintymisen tunnetta. Miten tämä odotuksien rikkomisen sitten näkyy Berlinin novelleissa? Seuraava lainaus on novellista ”Mama”, jossa siskot muistelevat äitiään ja hänen itsemurhaviestejään:

”No, even her humor was scary. Through the years her suicide notes, always written to me, were usually jokes. When she slit her wrists she signed it Bloody Mary. When she overdosed she wrote that she had tried a noose but couldn’t get the hang of it. Her last letter to me wasn’t funny. It said that she knew I would never forgive her. That she could not forgive me for the wreck I had made of my life.”

”She never wrote me a suicide note.”

”I don’t believe it. Sally, you’re actually jealous because I got all the suicide notes?”

”Well, yes. I am.” (M, 305.)

Lukija siis ensiksi asennoituu huumoriin, koska toinen siskoista kertoo muun muassa äidin vitsikkäästä sanaleikistä itsemurhaa koskien, ”she wrote that she had tried a noose but couldn’t get the hang of it”. Tämän jälkeen kuitenkin vakavoidutaan, kun toinen siskoista kertoo äidin viimeisestä viestistä, joka ei ollut hauska. Kun lukija siis asennoituu alun vitsikkyyden jälkeen vakavampaan sävyyn, niin odotuksia rikotaankin uudelleen. Toisen siskon kateellinen vastaus tuntuu naurettavalta tai vähintäänkin epäsoivalta vakavaan itsemurha-aiheeseen. Tässä esimerkissä vaihtelu vakavan ja humoristisen välillä tapahtuu useaan kertaan, ja näin ollen lukijan odotuksia rikotaan myös useaan otteeseen. ”Mama”-novelli säilyttää kuitenkin kokonaisuudessaan vakavan ja tunteellisen sävynsä, sillä koko novellin ajan rakennetaan tunteellista siskojen välistä äitinsä muistelemista, ja sitten novelli päättyy seuraavanlaisesti:

Sally is crying softly. ”*Pobrecita. Pobrecita,*” she says. ”If only I could have been able to speak to her. If I had let her know how much I loved her.”

Me ... I have no mercy. (M, 309.)

Lopulta toinen siskoksista siis itkee ja siskon reaktion voisi ajatella olevan lukija odotusten mukaista novellin aiheen puitteissa. Sitten toisen siskon ajatukset paljastetaan ”Me ... I have no mercy.”, ja novelli loppuu siihen. Novellin sentimentaalisuuden sävy ja lukijan odotukset tyrmätään tällä viimeisellä lauseella, ei armoa. Novelliin ”Mama” siis selvästi rakennetaan sentimentaalista sävyä, joka sitten rikotaan antamatta armoa. Myös novellissa ”Tiger Bites” rikotaan lukijan odotuksia:

''Mary, your mama and my mama started drinking and fighting right off the bat. Mama went up on the garage roof and won't come down. Your mother slit her wrists.''

''Oh, God.''

''Well you know, not bad or anything. She wrote a suicide note about how you had ruined her life. Signed it Bloody Mary!'' (TB, 70.)

Ensiksi kerrotaan kertojan äidin viiltäneen ranteensa ja sitten kuitenkin sanotaan ''not bad or anything'' ja lopuksi vielä kerrotaan itsemurhaviestistä, joka on allekirjoitettu ''Bloody Mary'', eli drinkin nimellä. Lukijan odotuksia viedään siis vakavaa ja traagista kohti, mutta teksti ottaakin sitten aivan toisen suunnan naurettavaa kohti allekirjoituksen ''Bloody Mary'' muodossa.

Novelleissa siis selvästi rikotaan rakennettua tunnelmaa. Voidaanko kuitenkaan olettaa, että se on lukijan odotusten vastaista? Lukijahan voi olla hyvinkin tietoinen siitä, että tässä tekstissä aiotaan jossakin vaiheessa rikkoa odotuksia. Tässä kohdin on palattava inkongruenssiteoriaan. Morreallin (2009, 11) mukaan sillä ei ole merkitystä tapahtuuko odotusten rikkominen siten, että lukija odottaa sitä, jos se kuitenkin rikkoo lukijan käsitystä opitusta normaalista. Odotusten rikkominen toimii siis mustan huumorin keinona, koska se synnyttää häiriintymisen tunnetta vaikka odotusten rikkominen olisikin lukijan odotettavissa.

Novelleissa rakennetaan siis jotain tietynlaista tunnelmaa, johon lukija voi tarttua ja sitten se rikotaan. Tämä on inkongruenssiteorian ydintä eli teksti toimii lukijan odotusten vastaisesti aiheuttaen hämmennystä ja häiriintymisen tunnetta lukijassa. Koska tarkastelun kohteena on nimenomaan musta huumori, tämä tunnelman rakentaminen ja sen rikkominen tapahtuu joko siten, että novellin synkstä sävystä tehdäänkin yhtäkkiä naurettava tai toisinpäin. Yleisölle siis aiheutetaan hämmennyksen tila, jossa se ei enää tiedä itkeäkö vai nauraa. Novelleissa esiintyvä odotusten rikkominen toimii siis myös sentimentaalisuutta vastaan, koska tunteellisten kuvausten tunnelma rikotaan, kuten etenkin novellissa ''Mama'' tapahtuu.

Winstonin (1972, 277) viimeinen mustan huumorin keino, kuten luvussa 2.3 esitin, on yleisön etäännyttäminen tai hämmäntäminen muistuttamalla yleisöä omista keinoistaan eli rikkomalla illuusion itsenäisestä fiktiivisestä maailmasta. Tätä ei siis tarkastelun alla olevista novelleista ole löydettävissä, vaan kaikki kolme novellia säilyttävät ehyen illuusion itsenäisestä fiktiivisestä maailmasta. Sen vuoksi siirrynkkin seuraavaksi tarkastelemaan groteskin mustan huumorin käsitettä ja sen ilmenemistä novelleissa.

3.4 Groteski musta huumori

Groteskia voidaan pitää vastakohtana kaikelle ylevälle, totuutta ja hyvää tavoittelevalle. Groteskissa mustassa huumorissa yhdistyy tragediaa, komediaa ja absurdia. (Bloom 2010, 91–94) Groteski musta huumori keskittyy ihmisruumiiseen ja sen häiriöihin, etenkin ihmisruumiin vääristelyyn, osiin pilkkomiseen, silpomiseen ja hyväksikäyttöön (Bloom 2010, 94; Winston 1972, 282). Myös kuolema nousee ihmisruumiin kautta keskiöön groteskissa mustassa huumorissa. Lisäksi hulluus ja hullun hahmo ovat groteskille mustalle huumorille tyypillistä, sillä rationaalisen ajattelun puute aiheuttaa koomisuutta. (Winston 1972, 283; Perttula 2015, 251.) Groteski musta huumori eroaa siis mustasta huumorista siinä, että sen mustana aineksena toimii ihmisruumiin ja sen karut kohtalot aina vääristelystä kuolemaan saakka. Jotta voidaan puhua groteskista mustasta huumorista, on tietenkin groteskin aineksen mukana löydettävä myös humoristista ainesta. Tämä groteskin ja humoristisen aineksen yhdistely on luonteeltaan inkongruenttia, koska kyseessä on taas ristiriitaisten aineksien yhdistely. Novellissa ”Dr. H. A. Moynihan” korostuu tämä groteskille mustalle huumorille tyypillinen ruumiin, ruumiinosien ja ruumiin eritteiden kuvailu:

He began to pull the rest of his bottom teeth without a mirror. The sound was the sound of roots being ripped out, like trees being torn from winter ground. Blood dripped onto the tray, plop, plop, plop, onto the metal where I sat.

He started laughing so hard I thought he had gone mad. He fell over on top of me. Frightened, I leaped up so hard I pushed him back into the tilted chair. “Pull them!” he gasped. I was afraid, wondered quickly if it would be murder if I pulled them and he died. (DHAM, 14.)

Tässä lainauksessa yhdistyy yksityiskohtainen ruumiin kuvailu eli kuvataan sitä, miltä hampaiden irti kiskominen kuulostaa ja miltä kuulostaa, kun veri tippuu tarjottimelle. Tämän jälkeen kuvataan isoisän hullu nauru ja kertojan arvuuttelu siitä olisiko se murha, jos isoisä kuolisi hampaiden irrottamisen seurauksena. Nämä ovat kaikki groteskin mustan huumorin piirteitä, jossa inkongruentisti yhdistyy veri, nauru ja kuolema. Samalla tavalla, yksityiskohtaisesti kuvataan ihmisruumista myös novellissa ”Tiger Bites”:

Blood was everywhere. She was hemorrhaging badly, tangled up in coils and coils of tubing like a berserk Laocoön. The tubing had clots of bloody matter sticking to it. It arched and buckled, slithering around her as if it were alive. She had a pulse but I couldn't rouse her. (TB, 82.)

Molemmissa tapauksissa ruumiineritteitä, eli näissä tapauksissa verta, kuvataan liioitellun yksityiskohtaisesti. Novelleissa kuvataan sitä, kuinka verenhytyimiä ja verta on kaikkialla ja miltä veren tippuminen kuulostaa. Etenkin lainaus novellista ”Tiger Bites” herättää varsin groteskin mielikuvan, kun tyttöä verrataan sekopäiseen Laokooniin, jonka kimpussa on merikäärmeiden sijaan elävän näköinen tippaletku.

Novelleissa löytyy siis selvästi groteskin mustan huumorin piirteitä, sillä ihmisruumis on kaunistelematta huumorin keskiössä. Novelleista etenkin ”Dr. H. A. Moynihan” ja ”Tiger Bites” hyödyntävät tätä ihmisruumiin kuvailua groteskin mustan huumorin rakentamisessa. Molemmissa tapauksissa ihmisruumis esitetään ruumiineritteineen, mutta yhdistettynä epäsopiviin naurettaviin ilmaisuihin kuten Lipton-teepusseihin ja Laokooniin. Lisäksi groteskille mustalle huumorille tyypillisesti kuolema on näissä kahdessa novellissa huumorin keskiössä.

4 Johtopäätökset

Tutkimukseni tarkoituksena oli tarkastella mustaa huumoria Berlinin novelleissa ”Dr. H. A. Moynihan”, ”Tiger Bites” ja ”Mama”. Mustan huumorin keinoja tarkastelemalla pyrin osoittamaan, että Berlinin novelleissa on mustaa huumoria ja tutkimaan sitä, millaisten keinojen avulla mustaa huumoria novelleissa rakennetaan ja mikä tekee novellien huumorista mustaa. Ensimmäisenä tarkastelin huumorin ja mustan aineksen yhdistelyä. Osoitin esimerkkien avulla, että kaikissa kolmessa Berlinin novelleissa mustaa huumoria rakennetaan tämän keinon avulla. Näiden keinojen löytäminen osoittaa ylipäätään sen, että novelleista on löydettävissä mustaa huumoria. Huumori ja musta aines vaihtelevat novelleissa jatkuvasti keskenään, mikä on edellytys sille, että lukijassa pystytään aiheuttamaan häiriintymisen tunnetta.

Toinen paljon käytetty mustan huumorin keino, joka novelleissa nousee esille, on lukijan odotusten rikkominen. Tämä on myös inkongruentti tapa, jonka tarkoituksena on hämmentää lukijaansa. Tämän mustan huumorin keinon avulla voidaan myös lukija asettaa naurunalaiseksi, kun tämän odotuksiin ei vastata. Novelleista ei ole löydettävissä mustan huumorin keinoa, joka perustuu lukijan hämmentämiseen muistuttamalla lukijaa omista keinoistaan eli rikkomalla näin illuusion omasta itsenäisestä fiktiivisestä maailmasta. Tarkastelun alla olevista keinoista novellit hyödyntävät siis mustan huumorin rakentamisessa pääasiassa lukijan odotusten rikkomista ja inkongruenttia huumorin ja mustan aineksen yhdistelyä.

Huomionarvoista on kuitenkin nostaa esille myös neljäs mustan huumorin keino eli ilmeisten mahdollisuuksien esittäminen totena. Tämä mustan huumorin keino ilmenee novelleissa liioitteluna, mutta lisäksi myös hieman erikoisella tavalla eli ajatuksella leikitellään novelleissa. Tämä leikittely ilmentää hyvin sitä, kuinka tämän mustan huumorin keinon avulla voidaan kyseenalaistaa esimerkiksi yhteiskunnan normit tai sosiaaliset konventiot. Tämä keino voidaan nähdä myös lukijan vieraannuttamisena, mutta yhtä kaikki päämääränä on kyseenalaistaa sosiaalisia konventioita.

Novellien musta huumori lähenee aiheidensa vuoksi groteskia mustaa huumoria. Novellien aiheet, ja etenkin kohdat, joissa mustaa huumoria esiintyy, liittyvät usein groteskeihin aiheisiin eli ihmisruumiiseen ja useassa tapauksessa myös kuolemaan. Novelleissa esiintyvä musta huumori ei kuitenkaan ole aina groteskia, etenkin silloin, kun rakennettu tunnelma rikotaan, lukijan odotuksiin ei vastata ja teksti ilmentää mustan huumorin tapaa hyökätä

sentimentalisuutta vastaan. Novellien huumorin tekee siis mustaksi sekä groteskit piirteet että novellien sävyn tai tunnelman rikkominen.

Mustan huumorin keinoja tarkastelemalla voidaan siis huomata, että inkongruenssi nousee keskeiseksi mustan huumorin rakentumiselle. Sen voisi katsoa olevan mustan huumorin perusta tai pohja, josta erilaiset variaatiot kumpuavat. Musta huumori voidaan myös nähdä kulttuurisidonnaisena, koska se mikä mielletään mustaksi ei ole mitään pysyvää, ajasta ja paikasta riippumatonta. Tämä tekee mustan huumorin tarkastelusta sekä haastavaa että mielenkiintoista. Tässä tutkimuksesta lähestyin mustaa huumorin sen keinojen kautta, mutta tutkimusta voisi olla kiinnostavaa jatkaa esimerkiksi tarkastelemalla novelleissa esiintyvien henkilöihahmojen elämäkatsomuksia ja niiden suhdetta mustan huumorin rakentumiseen. Esimerkiksi groteskin mustan huumorin kuolemakeskeisyys voisi asettua mielenkiintoiseen valoon tarkastellessa henkilöihahmojen suhteita kuolemaan. Tämä voisi olla yksi lähestymistapa tarkastella sitä, minkälaista maailmaa mustan huumorin sävyttämä teksti voi rakentaa.

Lähteet

Kohdeteokset

Berlin, Lucia 2015 (1984). Dr. H. A. Moynihan. [= DHAM] Stephen Emerson (ed.), *Manual for Cleaning Women. Selected Stories*. UK: Picador, 7–16.

Berlin, Lucia 2015 (1999). Mama. [= M] Stephen Emerson (ed.), *Manual for Cleaning Women. Selected Stories*. UK: Picador, 301–309.

Berlin, Lucia 2015 (1990). Tiger Bites. [= TB] Stephen Emerson (ed.), *Manual for Cleaning Women. Selected Stories*. UK: Picador, 67–87.

Tutkimuskirjallisuus ja muut lähteet

Berlin, Lucia 2015 (1999). Silence. Stephen Emerson (ed.), *Manual for Cleaning Women. Selected Stories*. UK: Picador, 320–332. where I live now

Bloom, Harold 2010. *Bloom's Literary Themes: Dark Humor*. 80–103. New York: Bloom's Literary Criticism.

Breton, André 1997. *Anthology of Black Humor. (Anthologie de l'humour noir, 1979)* San Francisco: City Lights Books.

Critchley, Simon 2002. *On Humour*. London & New York: Routledge.

Laakso, Maria 2014. Nonsensesta parodiaan, ironiasta kielipeleihin. Monitasoinen huumori ja kaksoisyleisön puhuttelu Kari Hotakaisen *Lastenkirjassa, Ritvassa ja Satukirjassa*. Tampere: Tampere University Press.

Morreall, John 1983. *Taking Laughter Seriously*. Albany: State University of New York.

Morreall, John 2009. *Comic Relief: A Comprehensive Philosophy of Humor*. UK: Blackwell Publishing.

Mäkinen, Olli 2004. Moderni, toisto ja ironia. Søren Kierkegaardin estetiikan aspekteja ja Joseph Hellerin *Catch-22*. Oulu: Oulu University Press.

Perttula Irma 2015. Koomisesta groteskiin. Esimerkkiaineistona Rosa Liksommin *Kreisland* ja Andrus Kivirähkin *Romeo ja Julia*. Knuutila, Seppo; Hakamies, Pekka & Lampela, Elina (toim.), *Huumorin skaalat: esitys, tyylit, tarkoitus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 246–263.

Winston Mathew 1972. *Humour noir and Black Humor*. Harry Levin (ed.), *Veins of Humor*. Cambridge: Harvard University Press, 269–284.